

Тайлбари бэшэг

Тус программа гүрэнэй Федеральна стандарт, Буряад Республикын Һуралсалай болон эрдэм ухаанай министерствын туршалгын программа дээрэ үндэһэлэгдэнэ. Буряад дунда Һургуулида түрэлхи литература Һуралсалай предмет болгогдожо, үзэгдэжэ байдаг гээшэ. Энэ программа мүнөө үеын ФГОС баримталан, 7-дохи классай «Бэлиг» хэблэлээр гараһан С.А.Ошорова, С.С.Балданова зохёон «Буряад литература» гэнэн номдо таарууланхай. Бэлүүлхэ болзор ба шата – 2022/2023 Һуралсалай он, 7 класс , 70 час

Һурагшад гол түлэб нимэ юумэнүүдые хэжэ шадаха ёһотой:

- уран зохеолшын зохеол соогоо бэшэһэн уран зураглалые хөөрэжэ;
- уран зохеолшын зураглаһан зурагыг ухаан бодолдоо, сэдхэлдээ бии болгожо;
- үзэжэ байһан зохеолой гол шухала үйлэнүүдые (эпизодуудые), үйлэдэгшэ нюурай хэлэһэн үгэ, хэрэг г.м. бусад олон юумэнүүдһээ илгажа;
- зохеол соохи үйлэнүүдэй болоһон шалтагании, сагыг, тэрэнэй хойшолонгыг элирүүлжэ;
- үзэжэ байһан зохеолой хэлэнэй уран аргуудые, байгаалин зураглалнуудые текст сооһоо илгажа;
- зохеолой идея болоод уран найханай талыг харуулалгада сюжетэй зүйлнүүдэй (үйлын хүгжэлтын эхин, үйлын уялдалга, үйлын хүгжэлтын эгээл дээдэ шата) үүргэ болон гол проблематика элирүүлжэ;
- үзэгдэжэ байһан зохеолнуудай байгуулгын (композициин) зүйлнүүдые илгажа;
- зохеолой удха задалан харуулхадаа, геройн үүргэ ба геройдо үгэһэн авторай сэгнэлтэ эли тодо болгожо;
- зохеолой геройнуудай өөр өөрын ба бултандань хабаатай шэнжэнүүдые тодорхойлон, характеристикэ үгэжэ, тэдэндэ авторай ямараар хандажа байһыг элирүүлхэ зорилготойгоор геройнуудые зэргэсүүлжэ;
- уран зохеолнуудай текст лирическэ, эпическэ, драматическа жанрай байһаарнь тэдэниень хараадаа абажа, тодоор, уранаар уншажа; — уран зохеолой геройнуудта характеристикэ үгэхэ орео түсэб табижа;

— үзэжэ байһан зохеолой геройнууд тухай, тэдэндэ авторай ямараар хандажа байһые хараадаа абан, хурагша бүхэнэй, бүхы хурагшадай зэргэсүүлһэн аман гү, али бэшэмэл өөрын бодомжолготой зохеолго бэшэжэ;

— монологическа хэлэлгэ найнаар хэрэглэжэ, өөрынгөө ханамжа ойлгосотойгоор хэлэжэ, тэрэнээ ойлгуулжа, баримталжа, хамгаалжа; — түсэб табижа, тэрэ тоодо тезиснэ түсэб, литературна-критическэ статьянуудаар конспект бэшэжэ;

— нэгэ гү, али хэдэн материалнууд дээрэ үндэһэлэн, литературна темээр элидхэл, соносхол (сообщени) гү, али реферат бэлдэжэ;

— үзэһэн зэхеолоор гү, али хэдэн зохеолнуудаар проблемнэ шэнжэтэй аман ба бэшэмэл бодомжолготой зохеолго, тэрэ тоодо зэргэсүүлһэн характеристикэ зохеожо, мүн литературна ба публицистическэ темэнүүдээр бодомжолготой зохеолго бэшэжэ;

— литературы асуудалнуудаар бэшэһэн хүдэлмэринүүдээр тезисүүдые ба конспектүүдые табижа;

— бээ даагаад уншаһан номоор, хараһан кинофильмүүдээр, теледамжуулгануудаар, зүжэгүүдээр, уран зурагуудаар, шагнаһан хүгжэмөөр рецензи гү, али ханамжа бэшэжэ г.м.

Хурагшадта түрэлхи литература шудалан үзүүлхэдээ, буряад хэлэнэйнгээ баялигтай гүнзэгыгөөр танилсуулха, найнаар хэлүүлдэг, уншуулдаг, бэшүүлдэг болгохоһоо гадна, буряад арадайнгаа ажабайдал, түүхэ, заншал, зан абари үзэжэ байгаа зохёолнууд дээрэ үндэһэлэн, найнаар ойлгуулха, ухаан сэдхэлдэнь шэнгээхэ, манай обществын ёһото эрхэтэн болгон хүмүүжүүлхэ гэһэн шухала **зорилгонууд** табигдана. Литературын курс хурагшадые уран зохёол абьяастайгаар уншаха дуратай, ходорхойгоор, тодо зүбөөр уншаха шадабариинь хүгжэхэ, уншаһан зохёолоо ухаандаа буйлуулан, удхыень зүбөөр элирүүлэн ойлгодог, һонирходог болгохоһоо гадна, хурагшадай зохёол шудалан, шэнжэлэн үзэхэ эхин дадалнуудые бүридүүлхэ, түрэлхи литература тухайгаа юрэнхы мэдэсэтэй болгохо гэһэн зорилгонуудые табина.

Багша хадаа хэшээл бүхэндөө буряад литературы хүмүүжүүлхы үүргэнүүдые шударгыгаар бээлүүлхэ уялгатай. Хуралсал-хүмүүжүүлгын зорилгонуудые бээлүүлгэдэ, үхибүүдэй наһанай арга боломжо хараадаа абадаг дээрэһээ хургуулиин литературна курс эхин удаагаа хоёр шата боложо хубаарна. Нэгэдэхи шатада эхин классуудай хурагшад уншажа, хөөрөжэ хурана. Удаадахи шатада V-VII классуудай хурагшад уншалга, хөөрэлгээ үргэлжэлүүлнэ, мүн зохёол шэнжэлэн үзэлгын түрүүшын дүршэлтэй боложо эхилнэ. Түрэлхи литературы программа тематическа гол ёһоной үндэһэн дээрэ байгуулагдаба.. Эндэ арадай аман зохёолнууд, буряад литература сооһоо удхын ба байгуулалтын талаар хурагшадай ойлгосо, мэдэсэдэ таарамжатай уран найханай зохёолнууд шэлэгдэн абтажа, тайлбарилан уншахаар, шудалан үзэхөөр хараалагдаба.

3. Календарна-тематическа түсэб

№ п/п	Хэшээлэй сэдэб	Сагай хубаари	Нурагшад ай ажаябуулгын шэнжэ	Хараалагдаһан дүнгүүд			Шалгалтын түхэлнүүд	Болзор	
				предметнэ	личносно	метапредметнэ		түсэбөөр	Бодото байдалаар
1	Оршол	1ч.	Индивидуальна хүдэлмэри-уншалга. Бүлэгөөр хүдэлмэри – литературыын шэнжэнүүдые шүүмжэлхэ.	« Зохёолой гол нюур-абари зан- дүрэ» гэхэн мэдэсэ тобшолон онсодхохо,	Шэнэ юумэ мэдэхэ дадал үргэдхэхэ.	Искусствын халбаринууд тухай мэдэсээ хэрэглэхэ	Сээжэ харюу		
2	Үльгэр	1ч.	Индивидуальна хүдэлмэри-текст дээрэ ажал. Бүлэгөөр хүдэлмэри – сугтаа ажаллаха.	Аман зохёолой жанрнуудые илгажа нураха	Арад зоной, ондоо яһатанай үльгэрнүүдэй холбоо хараха дадал	Ажалаа тодоор, зүбөөр дамжуулха, мүнөө үеын байдалтай холбохо.	Асуудалда харюу		
3-7	.Айдуурай Мэргэн (1-6 бүлэгүүд)	5 час	Индивидуальна хүдэлмэри-зохёолго бэшэхэ.	Бэшэмэл ба аман хэлэлгээ зүбөөр хэрэглэхэ, бүридхэхэ	Арад зоной ба байгааалин нягта холбоо хараха дадал	Үгын баялиг, бэшэмэл ба аман хэлэлгээ хүгжөөхэ.	Сээжэ харюу		

8	Нургаалай зохёол	1 час	Индивидуальна-текст дээрэ ажал Бүлэгөөр- бэе бэеэ шалгалга Фронтальна-асуудалнуудта харюу	Үзэһэн темээ хэр ойлгоһоноо шалгалта, мэдэсээ хэрэглэлгэ	Гансаараа мүн суг хамта хүдэлхэ шадабари олгохо	Аман ба бэшэмэл хэлэлгээ хүгжөөхэ, тоб байса харюусаха, зэргэсүүлгэ хэхэ	Асуудалда харюу		
9-13	Р. Номтоев. Аршаанай дунал	5саг	Фронтальна – асуудалда харюу Индивидуальна-текст дээрэ ажал	Арадай аман зохёол тухай мэдэсээ үргэдхэхэ,шүлэглэмэл жанрнуудыень илгажа хураха	Үзэһэн темээр һонирхохо, сугтаа хүдэлхэ дадалаа үргэдхэхэ.	Уншаһанаа хөөржэ шадаха, харюугаа жэшээнүүдээр баталха	Шалгалтын тест		
14-17	Балжан хатан тухай туужа домог	4 час	Фронтальна – асуудалда харюу Индивидуальна-текст дээрэ ажал	Бальжан хатан тухай мэдэсэ Адли удхатай домогууды нэрлэхэ Жанрай онсо шэнжэ	Үзэһэн темээр һонирхохо, сугтаа хүдэлхэ дадалаа үргэдхэхэ.	Үзэһэнөө, мэдэсээ холбон хөөрэхэ, зэргэсүүлхэ.	Творческ о гү, али проектна ажал		
18-21	В. Юмсунов. Эрдэмтэ соохор моритой Эрилтэй хаан	4 час	Бүлэгөөр-текст дээрэ ажал Фронтальна – асуудалда харюу	Бөө мүргэлэй зохёолтой танилсаха, илгaha	Суг хамта хүдэлхэ шадабари олгохо.	Холбоо хэлэлгээ хурсадхаха. Аман хэлэлгэ дээрэ ажаллаха,	Хүсэнэг дээрэ ажал		
22	Үргэлжэлһэн зохёол болон гол нюур тухай ойлгосо	1 час	Индивидуальна-зохёохы ажал	Бэшэмэл ба аман хэлэлгээ зүбөөр хэрэглэхэ, бүридхэхэ	Арад зоной ба байгаалиин нягта холбоо хараха дадал. Нигүүлсэхы сэдхэл, оршон тойронхи байгаалия, хүниие гамнаха сэдхэл түрүүлхэ.	Үгын баялиг, бэшэмэл ба аман хэлэлгээ хүгжөөхэ. Уншаһанаа оршон тойронхи байдалтай зэргэсүүлэн хараха.	Бэшэмэл ажал		

23-24	Рассказ. Туужа. Юмор ба сатира.	2 час	Индивидуальна- текст дээрэ ажал Бүлэгөөр- бэе бээе шалгалга	Үзэһэн темээе хэр ойлгоһоноо шалгалта, мэдэсээе хэрэглэлгэ	Гансаараа мүн суг хамта хүдэлхэ шадабари олгохо.	Аман хэлэлгэ дээрэ ажаллаха. Хэлээ хурсадахаха.	Уран уншалга		
25	Х. Намсараев. Олзуурхуу Ондрёон	1 час	Индивидуальна- текст дээрэ ажал Бүлэгөөр- бэе бээе шалгалга Фронтальна- асуудалнуудта харюу	Үзэһэн темээе хэр ойлгоһоноо шалгалта, мэдэсээе хэрэглэлгэ	Гансаараа мүн суг хамта хүдэлхэ шадабари олгохо	Аман ба бэшэмэл хэлэлгээе хүгжөөхэ, тоб байса харюусаха, зэргэсүүлгэ хэхэ	Асуудалд а харюу		
26-28	Ж. Тумунов. Талын бүргэд	3 час	Индивидуальна- текст дээрэ ажал Фронтальна- зохёолнуудай удха тайлбарилха	Дайнай баатаршалга тухай танилсаха	Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнай саг Фашис булимтарагшад ай эрэлхэг зориг тухай	Ондоо шажануудтай сасуулга хэхэ.	Асуудалн уудта харюу		

29 - 31	Б. Ябжанов. Хэрмэшэ	3 час	Индивидуальна- текст дээрэ ажал Бүлэгөөр- бэе бээе шалгалга Фронтальная- удха тайлбарилха	Гол бодол элирүүлжэ һураха. Туд рассказ соо Доржо хүбүүн Хэрмэшэ нохой хоёрой хани нүхэсэл тухай хэлэгдэнэ. Нохойн амжалта, эзэндээ эрэлхэг зориг харуулалга зураглаха Дайнай үеын үхибүүдэй хүндэ хүшэр ажабайдал	Геройнуудай абари зан дээрэ арадай сэдхэжэ ябаһан идеал гаргаха.	Өөрын һанамжа хэлэжэ һураха, жэшээгээр баталха.	Удха хөөрэлгэ, асуудалда харюу.		
32 - 36	В. Тулаев. Эсэгээ хүлээлгэ	5 час	Индивидуальна- текст дээрэ ажал Фронтальная- удха тайлбарилха	һургаалай зохёолтой танилсаха, онсо шэнжэнүүдыень гаргаха.	Удхалан зохёохы шадабарияа һайжаруулха.	Зэргэсүүлгэ хэхэ, харюугаа баталха	Сээжэлдэ хэ		
37 - 40	Ц. Номтоев. Шагжын хула (хэһэг)	4 час	Бүлэгөөр- текст дээрэ ажал Фронтальная- удха тайлбарилха	Ц.Номтоевой намтар Рассказтай танилсалга Хилээмэнэй удха	Зохёолой шүүлбэри хэхэ анаха дадал үргэлжэлүүлхэ, гүнзэгырүүлхэ	Һуралсалай түсэб табижа һураха, тэрэнээ хэрэглэхэ	Ажалай дэбтэр соо хүдэлхэ		

41 - 47	Ч. Цыдендамбаев. Түрэл нютагһаа холо	7 час	Индивидуальна- текст дээрэ ажал Фронтальна- удха тайлбарилха	Туужын сюжетэй һубарил тэмдэглэхэ,	Удхалан зохёохы шадабарияа һайжаруулха.	Зэргэсүүлгэ хэхэ, харюугаа баталха			
---------------	---	----------	---	---------------------------------------	--	--	--	--	--

48 - 54	А. Ангархаев. Алтан	7 час	Бүлэгөөр- текст янза бүрээр уншаха. Индивидуална- өөрыгөө шалгаха Фронтальна- удха тайлбарилха	Туужын сюжетэй һубарил тэмдэглэхэ, янза бүрээр уншаха.	Хүн зондо, оршон тойронхи байгаалида нигүүлсэхы сэдьхэл түрэхэ	Зорилго түсэб табижа ажаллаха, зэргэсүүлгэ хэжэ харюусаха.	Словарна хүдэлмэр и		
55 - 56	Ш. Байминов. Жамбал баатар	2 час	Индивидуальна хүдэлмэри- уншалга. Бүлэгөөр хүдэлмэри – сугтаа ажаллаха.	зохёол уншаад, хамтын ажалтай танилсаха, хүдөө зоной ажабайдал	Шэнэ юумэ мэдэхэ дадал үргэдхэхэ.	Үзэһэнөө, мэдэсээ холбон хөөрэхэ, зэргэсүүлхэ.	Сээжэ харюу		
57	Н. Дамдинов. Шэнхинээтэ нарһад	1 час	Индивидуальна хүдэлмэри- зохёолго бэшэхэ.	Ямар нэгэ һонин ушар тухай гү, али өөрынгөө дуратай юумэн тухай багахан рассказ зохёохо.	Зохёохы дадалаа үргэдхэхэ	Үгын баялиг, бэшэмэл ба аман хэлэлгээ хүгжөөхэ.	Асуудалд а харюу		
58	Д. Улзытуев. Хабартаа. Хабарай эхиндэ	1 час	Фронтальна –асуудалда харюу Индивидуальна- текст дээрэ ажал	Поэдэй зохёохы намтартай танилсан, шүлэгэй гол удха ойлгохо, авторай мэдэрэл тажа һураха.	Үзэһэн темээр һонирхохо, сугтаа хүдэлхэ дадалаа үргэдхэхэ.	Уншаһанаа хөөрөжэ шадаха, харюугаа жэшээнүүдээр баталха,арадай нгаа ёһо заншал шудалха	Шалгалты н тест		

59	Л. Тапхаев. Зүүн Саяан. Үбэлэй үдэшэ	1 час	Бүлэгөөр хүдэлмэри – сугтаа ажаллаха.	Бэшэмэл ба аман хэлэлгээ зүбөөр хэрэглэхэ, бүридхэхэ	Үзэһэн темээр мэдэсэээ бүридхэхэ	Үзэһэнөө, мэдэсэээ холбон хөөрэхэ, зэргэсүүлхэ.	Проект хамгаалга		
60	Б. Жанчипов. Буряднай	1 час	Индивидуальна хүдэлмэри-уран уншалга. Бүлэгөөр хүдэлмэри – сугтаа ажаллаха.	хэлэн, уран аргуудтай танилсаха	Үзэһэн темээр һонирхохо, сугтаа хүдэлхэ дадалаа үргэдхэхэ.	Шүлэгэй уран аргуудые, илгажа шадаха. Гол боолыень илгаруулжа шадаха.	Сээжэлдэ хэ		
61	Г. Раднаева. Ургы сэсэгби. Наран сэсэг. Х үгшэн эжыдээ.	1 час	Фронтальная – асуудалда харюу Индивидуальна- текст дээрэ ажал	Поэдэй зохёохы намтартай танилсан, шүлэгэй гол удха ойлгохо, авторай мэдэрэл таажа һураха.	Суг хамта хүдэлхэ шадабари олгохо.	Холбоо хэлэлгээ хурсадхаха. Аман хэлэлгэ дээрэ ажаллаха	Уран уншалга, сээжэ хөөрөлгэ		
62	Д. Доржогутабай. Хара хүнэй- дура һэшхэл	1 час	Индивидуальна- текст дээрэ ажал Бүлэгөөр- бэе бэеэ шалгалга Фронтальная- удха тайлбарилха	Шүлэгэй удха, гол бодол элирүүлжэ һураха	Өөрын уран уншалгын дадалаа дээшэлүүлхэ	Бэшэ хүнүүдэй ба өөрын уншаһанаа шагнаха, хөөрөжэ шадаха, сэгнэхэ.	Уран уншалга		
63	М. Чойбонов. М үнхын аршаанай м үнгэн дуһал. Зула бадарна.	1 час	Индивидуальна- текст дээрэ ажал Бүлэгөөр- бэе бэеэ шалгалга Фронтальная- удха тайлбарилха	Уран уншалга, удхын сохилто гэхэн ойлгосонуудые элирүүлхэ	Өөрын уран уншалгын дадалаа дээшэлүүлхэ	Бэшэ хүнүүдэй ба өөрын уншаһанаа шагнаха, хөөрөжэ шадаха, сэгнэхэ.	Шалгалтын уншалга		
64 - 68	Б. -М. Пурбуев. Талын басаган.	4 час	Индивидуальна- текст дээрэ ажал Бүлэгөөр- бэе бэеэ шалгалга	Зохёолой сюжет, композици гэхэн литературна ойлгосонуудтай	Өөрын уран уншалгын дадалаа дээшэлүүлхэ	Бэшэ хүнүүдэй ба өөрын уншаһанаа шагнаха,	Уран уншалга сээжэ хөөрөлгэ		

			Фронтальна- удха тайлбарилха	танилсаха, зохёолой онсо шэнжэ илгаха шадабария дээшэлүүлхэ		хөөрэжэ шадаха, сэгнэхэ.			
--	--	--	---------------------------------	--	--	--------------------------------	--	--	--

Һуралсалай методическа хэрэгсэлнүүд

1. Буряад хэлэ, литература заалгын зарим асуудалнууд болон ерээдүйн хараа бодолнууд. – У- Ү, 2015
2. Буряад һургуулийн программа. Буряад литература 5-11 классууд. У-Ү, 2014
3. Б.Б.Батоев. Уран зохеолнуудыг 5-11 классуудта зааха тухай. У-Ү, 2014
4. Х. Дармаева. Буряад литератураар тестнүүд. – У-Ү, 2013
5. О.Б.Бадмаева. Мүнөө үеын хэшээл, 2014 он
6. С.А. Ошорова, С.С. Балданова. Буряад литература 7 класс, 1-хуби, 2-хуби. 2015
7. Л.Д.Гапхаев. Угай түүхэ. 2011
8. М.Ж.Самбуев. Зуун дуун.2013
9. Алтан гадаһан.

Шалгалтын асуудалнууд

Вариант1

1. Ж.Т.Тумуновой намтар тобшохоноор бэшэхэ
2. Талын бүргэдэй нэрэ хэн бэ?
3. Танда гоёшоогдоһон зохёолой нэрэ. Юундэ?
4. Мухашханай Бальжамада характеристикэ
5. Нина Петровна гэжэ хэн бэ?

Вариант2

1. Доржо Банзаровта характеристикэ
2. Баярмаа басаганай байдал зураглаха
3. Нэгэ рассказай удха тайлбарилха
4. Танай дунда Будамшуу бии гү?
5. Эхэ эсэгийн хургаал заабари бэшэхэ.

Тест

Б.Мунгонов «Хара халхин»

1. Ямар шулуун хабсагайда энгэртэ унааб?
А) гранит
Б)үндэр
В) адха
2. Толийн нюурта гэрэлтэй хүбэлгэн нюдэндэнь ямар тэмдэг бэшээтэй байгаа?
А) дурлаһан
Б) гайхаһан
В) һонирхоһон
3. Хэн түрүүлэн гайхалтай олзо олооб?
А) Сэдэн
Б) георгии николаевич
В)голик
4. Тэрээнээ шулуугаар даражархёод, һөөргөө тэдэнэр хайшаа яарааб?
А) майханууд тээшэ

- Б) Гэр тээшэ
 - В) Хабсагай тээшэ
5. Ямар городой нурагшад аяншалгада гаранаб?
- А) гусиноозёрск
 - Б) улаан – Удэ
 - В) хабсагай тээшэ
6. Нурагшад ямар аймаг руу ошоноб?
- А) түнхэнэй
 - Б) ахын
 - В) баргажанай
7. Нурагшадые хүтэлбэрилжэ ябаһан багшын нэрэ хэн бэ?
- А) алексей григорьевич
 - Б) георгии николаевич
 - В) николай Базарович
8. Бүргэд - Ивановай нэрэ хэлэгты
- А) николай Бимбаевич
 - Б) сыбаан Раднаев
 - В) шоно Мадаев
9. Сыбаан Раднаевай анханайнь эзэн, нюдарган баян хэн гэжэ нэрэтэйб?
- А)шоно мадаев
 - Б) горбачук
 - В) гасалтуев
10. Бүргэд – Ивановай эжы ямар нютагта ажаһуунаб?
- А) баргажанай адаг
 - Б) урочин
 - В) баргажан
11. Янжама хээтэйн харуулһан фото –зураг дээрэ Зөөлэн Бүхые хэн таяаб?
- А) сэдэн
 - Б) георгий николаевич
 - В) бадма